

VISOKO NAD IDRIO SO SAMOTNE KRAŠKE POTI

ČEZ PEVC Z ZGODOVINO NA JEZIKU

RAFKO TERPIN

Predgrize (660 m n. m.) so prav majhno naselje na črnovrški planoti. Slaba dva kilometra pred Črnim Vrhom se od godoviške ceste najde odcep – desno v Predgrize, levo v Lome. Njihov svet je kmečko očiščena ravan, obkrožena s poraščenimi nizkimi vzpetinami. Gozdovi so temni in bogati, tod debeli dober les. Naselje je danes močno spremenjeno, z novimi domovi so se delno zameglile vezi v zgodovino. Ko odmislim dolinsko zastavljene novosti, se mi ves predgriški svet zazdi prastar, daven, nepremakljiv. V mrazu poznojesenskega jutra je ta občutek marsikomu dosegljiv.

Čez bela polja trdi zimski hlad, lebdi, komaj se premika. Meglice se zvijajo mimo lesenih opažev in skozi jesenove prazne krošnje. Iz hiš prihajajo zgodnji glasovi. Kamnita cesta trdo poje. V opredenem nebu je napovedana modrina neverjetna nestvarnost... Cesta jo gladko reže. Razložnik in Brkovnik sta nekoliko dvignjena nad belo ravnino, prej bosta iz teme pogledala. Megličevje bo rahlo k tlom pritisnilo, sonček se bo zasvetil, za javorniškimi bukovimi pobočji bodo pordeli še vrhovi največjih jese-nov, smreke na obronkih Vrhnava, prva strešna slemena. Viktorjeva vrata, si meljem, bodo ostala neizprosno stara in vegasta. V vežo bo vleklo, a kamnit porton ne bo odnehal. Spet bo preizkušena davna lepota! Tam dalje so se v vrsto postavila drevesa, hišna čela so obrnjena k cesti, velika, mogočna, skoraj vsa nekam dopolnjena in popravljena, a starih lic se ne da skriti. Travnik se oži. V njem so nagle vode zarisale mehko upognjene loke. Za gozdom, kimam v pravo smer, zija strašno žekno Golo-beje jame (odprtina 23 × 12, globina 32 metrov).

Tja proti Koševniku, še dlje za samotnim Smrekarjem, se cesta pretakne čez kratke klančke in skozi senčne jase. Preden podplati pobožajo asfalt, se v kraških rupah nedaleč stran zaslu-ti Habečkovo brezno. Njegovih 336 metrov globi-ne pošteno shladi drugače prijazno pot po ravnem.

TRI STARE HIŠE OB CESTI

Nad kmetom Habečkom stopim torej na cesto Koševnik–Črni Vrh, do hiše teče ob robu plitke doline, imenovane V kotu. Za hrbtom se beli ogromen peskokop, komaj nad njim tiči svet nekdanje, že več desetletij opuščene pevške bajtarije. Razgledišče iznad strehe današnjega počitnikovanja je eno od redkih v Koševniku.

Stara tovarna pot je peljala mimo: od Andrejčka po Novakovi dolini in čez Pevc na prehod Vrh potoka, kjer se tudi današnja cesta prevesi proti Trebčam in Črnemu Vrh.

Na Habečkovi hiši (Idrijski Log št. 1) je še z rdečimi črkami zapisano: Potoki krvi so pretekli za našo svobodo.

Brezimeni potok, ki se mimo Macesnovega griča previje iz Novakove doline, v travniku pod hišo požira zemlja; kraju pravijo Pri breznu.

Cesta je tod nepreklicno tekoče udelana, prav gladko jo briše prek travnikov in rodovitnih njiv. Koševniški del planote se stiska in širi, skriva se v tihe stranske doline za nizkimi, pustimi holmi. Voda ima kratko pot; brž naleti na apne-nec, štrbunkne noter in je ni. Jamarjem se kolcne.

Do gozda so ob cesti tri stare hiše: Lovre (prej Tine), Krapš in Andrejč ali Andrejčk. Pri Tinetu so imeli svoj čas Gostiševi gostilno z biljardom, a starejša in bolj znana je oštarija pri Andrejčku; danes v njej vodi manjši bife **Mihaela Rupnik**.

Nekdanja hiša je bila prtilična, a obsežna; ob cesti je imela širok napušč, da je pod njim mogla vedriti prav vesela družina. Obrisi stare tu zraščene lepote se še kažejo na neometanem zahodnem pročelju. Med drugo vojno so jo pokurili Italijani. Domači so jo brž obnovili, streho so po knapovskem običaju prekrili s šinklji (jelovimi deščicami). A kaj, 1960. je ponovno zakrillil rdeči petelin. Zdej obnovljena je dvignjena za nadstropje in nekam nerodna, kot bi se neuka hotela drzno meriti s črnim smrekovjem vsenaokrog. V spominu starih Idrijčanov je občepela kmečka izba, črna in zastrta z znanimi duhovi. Eden od najbolj priljubljenih nedeljskih izletov je bil dolga desetletja (že pred drugo vojno) čez Ključ v Koševnik. Vir domačnosti in tudi goste besede je bila Kristina. Kristina, samo to. Knapci so izgovarjali njeno ime, kot da je govor o najbližjem sosedu.

BIRMA PRI APNENČEVI SKALI

Za hišo se ob znamenju cesta razcepi, nekaj desno jo pod Pevcem mahne prek Ključ do Podreteje na robu idrijske doline, v levo se v prijetno skrite travnike in pašnike poteguje zahodni krak Idrijskega Loga. Tudi brez zložne ceste je svet ljubko darilo očem. Pogledi čez gozdna obrobja končajo v lučeh prostranih nebes. Domačije so večidel potaknjene nekam vstran, popotni korak jih ne zmoti prav preveč. Tiho zna biti. Le kaj pasjega se utegne oglasiti. Zaženem se rajši v markiran voznik proti Pevcu.

V hipu sem sam. Gozd me zasvoji in zaobjamejo me drevesa, lubje, pečevje, odcevele rože, skrknjene in zmrznjene sirovke, osivelo listje, rupe, od vsepovsod potegnjene vlake, tak in drugačen les, v mreže modrih krošenj zalovljena misel, v imenih skriti stari časi.

Vrh klančka ob prastari poti je v apnenčevu skalo vklesano z zelo jasnimi znamenji: Tukaj je bila Firma 1717. Na plošči, ki jo deževnica že tako dolgo spira, so sledovi ostali zgolj zato, ker so jih že večkrat prebarvali. Zapis je strašno zanimiv in radoživ. Pripoveduje o birmi v letu 1717, ki jo je gospod škof, z Goriškega grede, opravil na tem mestu sredi divjega gozda.

Kako? Med ljudmi še živa zgodba pravi nekako tako: Škof je prihajal birmat v Črni Vrh. S spremstvom se je najbrž na konjih spuščal po stari poti z Vrh gore po Taboru v Trebče in je že od daleč zamerkal, da se na farovžu sušijo plence. Do dna ga je pogrelo in užalostilo, kaj vse se morda dogaja v požegnani hiši. In je odpeketa naprej skozi Trebče proti Koševniku in Idriji. Zbrana množica birmancev, botrov in drugih faranov se je kmalu ovedela, da nekaj ne gre vkup. Udrli so jo družno za gospodom škofom, že skoraj na Pevcu so ga dohiteli in preposili, da je mladež – verjetno bolj na furjo – birmal kar tam (»v tamkajšnjem območju« bi se krasno po slovensko reklo).

Jej, koliko dobre volje se zbira v krošnjah! Oči kar zamokrijo. Škoda, sem glasen, da me ni bilo med birmanci! Kako breztežno bi me taka birma gnala skozi življenje!

KJE JE ROTEJA

Zlagoma lezem na Pevc, drugi, bolj znani razgledni kraj na moji poti. Krošnje se mi odgrinjajo, čez rečne doline plahuta nekaj rovtarske širine. Modrina boža oči. Svetlo je. Idrijski klanci bodejo v nebo, a Bog vse dopušča: norcem pamet, revežem kakšen sold, Idriji bregove. Klanci imajo svoja imena: Zagrebenc, Cerkovni vrh, Gore, Kovačev Rovt, Rebno, Lešetnica, Mrutnik, Jelenk...

Med drevjem je vsega vajena čedna gozdarska hiša.

Tik pod njo prečkam gozdno cesto, njen podaljšek proti zahodu, med lovci imenovan Kompartetova pot, vodi prav po robu planote nad Strugom. Z nje se da ves čas poslušati, kako nergavo se Idrija pretika skozi sotesko. Voznik se potegne na zahodni rob Idrijskega Loga, od koder je blizu do Fežnarja v Beli ali do Zadloga.

Prestopim jo. Čaka me spust. V gozdu je zajeta šibka vodka. Steza zaključka. V vrtačasti pokrajini je obilo sledov gozdarskega dela.

Po starih kartah sodeč so z imenom Roteja označevali razgiban predel z Vrha Ključ do Pevca (Idrijski Log št. 5). To je hudo razjeden svet rudistnih apnencev, ki pada docela prepad-

no k Divjemu jezeru in v Stanovec ali pa v spodnjo Zalo, po kateri vodi danes glavna ljubljanska cesta.

Na karti Idrijskega gospodarstva iz leta 1607 (izrisana 1814. leta) se bere ime Rothea Berg, na starejših stoji Mons Rothea. Sled starega imena je že davno podrti hiša nad Francosko cesto, po starem »Na Roteji« in danes večidel »Pri ta požgani«. Podroteja ob izlivu Zale v Idrijo, nekdanja rudniška žaga in mlin, je torej kraj pod hribom z imenom Roteja. Za danes pozabljeno ime bi najbrž že smeli reči, da je slovensko, hudo staro, da morda prihaja od glagola rotiti (zarotiti se, priseči). Opisuje ime kraja med globokima dolinama Idrije in Zale, kjer so se naši kmečki predniki po potrebi zbirali in v rotitvenem obredu utrjevali drug drugega? Podobna krajevna imena z enakim izhodiščem so doma na Koroškem, nekatera že ponemčena so v izvorni obliki znana le iz pisanih virov.

Doslej so Rothea Berg povezovali zgolj z nemškimi jeziki; a čemu? Bližnja ledinska imena so vendar tako naša: Zala, Belca, Strug, Log, Zadlog, Vrhnavje, Tabor, Pevc, Špik...

VOJAŠKA ŽELEZNICA ČEZ HRIBE

Gremo.

Gozd se zravna. Prav prijazno kratka pot je do Ključ, malo pod Bogom (razpelo ob cesti) zvesto čakajo. To je prostor moje stare Roteje! Sem ponovno v zgodovini. Kako vlečejo stare korenine!

Moja steza je od konjskega tovorjenja stopničasto nasekana, v nekaj letih se bo zalizala. Potegne me v levo. Mudi se ji.

Nižje, gozd se je stemnil, se ustavim na gladki trasi nekdanje vojaške železnice iz 1916. leta. Avstrijski feldban je bil speljan iz Logatca skozi Hotedrščico in Godovič, več ali manj pod Francosko cesto na Rotejo in do Vrha Ključ. Od tu še zdaj vodi gladka cesta nad Divjim jezerom, potem slabi in se spridi daleč v Strug, nad Vojkovo ploščo se v najbolj razdrapanem bregu pretakne skozi predor, za kratko izgine, se spusti proti Idriji, da že skoraj v jamo Kevderc zazeva, kjer nikakor ni bilo prostora za okroglo rajdo, zato je tam vlakec ustavljal in se nato kar ritensko podal proti Četrtemu žonfu (tolmunu) na dolinsko cesto. Od tam so jo tiri mahali, pravijo, kar po cesti mimo Podroteje in Zagoda v Idrijo, po Aliji mimo Sv. Križa, na Brusovšah po dolgem mostiču čez reko na Prejnto in dalje do Fare in Sv. Lucije. Ta vojaški podvig si je kar težko predstavljati. Proga, kakršna pač že je, je otipljiv dokaz, kako so le vojske Idriji naklepale železnico. Vse človeške usode, povezane s hudim delom, so skrajno nične in pozabljene, v slutnjah so nam le bližnje pravljice.

Moja steza je krepkega značaja; feldban le prestopi in brž mrkne k šumeči reki. Stara

senožet nad Divjim jezerom je že precej let zaraščena, smrečice so že prave smreke. Drobna potka k njej vodi v prazno... Spuščam se h Kobiljemu jezu. Vse bolj strmo je in vse bolj glasno. Za jezom na daleč zeleni mrzla reka, cesta živi ob svojih glasovih. V hladnem poznem času je ljubitelji sanjavo ozke doline proti Beli ne motijo preveč.

KRAJ ZA SAMOTARJE

Svet okrog Kobile slovi med geologi po bližnjem flišnem oknu in morda po numulitnem apnencu pod jezom. Jamarje radosti ob deževjih veličastna vodna jama, potapljači ljubijo bližnje Divje jezero, botanikom se na pomlad po vsej dolini nekam oči solzijo. Z asfaltom je dolina postala turistična. Oblegajo jo športniki vseh sort: navsezgodaj jagri, potlej blenkarji, trimarji, biciklisti, mopedisti in tisti, ki se vozijo k Fežnarju na en pir. Včasih kdo cepne čez škarpo – pa kaj? Saj so drugi zadaj!

O Kobiljem jezu vem, da je bil sprva lesen, da je voda stekla po Rakah 1596. leta. Rake so do 1770. že obzidali. 1948. je povodenj odnesla jez. Današnjega so postavili tri leta pozneje.

GORA, KJER IMA DEŽ MLADE - RUWENZORI

EKVATORIALNI PETTISOČAKI

JANEZ PRETNAR

Zlagoma se vzpenjam v okljukah po poti, ki je začuda suha. Pobočji zapirajo orjaški balvani, poraščeni z raznobarnimi lišaji, med otočki bodičaste trave je mastno blato, ki ga že nekaj dni gazimo. V slabe pol ure sem na Stuhlmanovem prelazu (4160 m). Proti Zairu se sumljivo mračí, pa jo kljub temu udarim desno v pobočje gore Vittoria Emanuela. Komaj vidna steza se strmo dviga, plast zemlje s travo je dobesedno nalepljena na strmo pobočje, spust v dežju bi bil brez varovanja problematičen.

Senecij je vse manj; tu, nekje pri 4300 metrih, je »gozdna meja«. Na nasprotni strani se visoko gori svetijo seraki Margaritinega ledenika. Vzvalovana površina jezera Bujuku se temni in čeprav še ni pozno, se vrnem hitreje proti pločevinastima strehama kočé Bujuku.

IZZIV NA UGANDSKO-ZAIRSKI MEJI

Sanje so se uresničile: skrivnostni svet visokogorskih barjanskih planot, temnih granitnih sten in bleščečega snega »Mesečevih gora«. Dolgo sem čakal na to doživetje. Uspešno smo zaključili vzpona na Lenano in Kibo. K sreči ni dežja, čeprav bi lahko potrdili grafitu na pločevinasti steni bivaka: Jezus je prišel sem, da

Voda je po Rakah svoj čas tekla 3223 metrov daleč, tja do Šelštve, spotoma je v mestu gnala dve rudniški dvigali, dve kamšti (rudniški črpalki), drobilnico in pralnico rude, kovaško kladivo – pa še mlin in žago. Danes se voda iz Rak igra zgolj z elektriko.

Pot ob Rakah je sijajno sprehajališče. Njena romantična idila človeka pretrese prav do fundamenta. Prepustiti se ji ni težko. Idrjčani so ji na splošno do konca trdno vdani.

V njenih blagih senčnih ovinkih srečanja z bližnjimi niso brez tveganja. Šolska mularija se zapodi v dir, kadar jih na mopedu dohiti telovadni učitelj. Samotnega trimarja se ne sme pozdraviti, lahko bi mu podrli ritem. Poparane je primerno spregledati. Pasjo družbo je najbolje od daleč preštudirati (če je dovolj časa). Prav milo je naleteti na uhojene srednje letnike, ki so se podali zgolj v hlad in na zlóžen klepet. Beseda da besedo in beseda ni konj. Naj le o vremenu zinemo – nekaj je bilo: prežlahtni mirni svet ob Rakah, mimo studenčka, Felca in čez Bernikov plaz smo z našim druženjem za trenutek povzdigniti.

Čez Mejco se končno odpre mesto. Pozabljeni so Rake, mir je le še v srcu.

bi se naučil hoditi po vodi, po petih dneh zna to tu vsak!

Vedno več Slovencev obiskuje vzhodnoafriške gore. Najbolj je oblegan Kilimandžaro; ne zahteva veliko tehničnega znanja, pot je uhojena in na gori so kočé s primernim udobjem. Škoda, da je zapostavljen elegantnejši Mawenzi, ki se izgubi ob obleganem Kibu. Dvojčka Nelion in Batian v Mt. Keniji sta rezervirana za alpiniste, Mt. Lenana pa je primeren cilj za trekingaše.

Drugačen je izziv pogorja Ruwenzori, ki leži tik nad ekvatorjem na ugandsko-zairski meji. Pokriva kar 6000 kvadratnih kilometrov površine in meri 120 km v dolžino ter 60 km v širino. V prazgodovini nastajanja Zemlje je to območje doživelo velike tektonske premike. Osrednji del tvorijo metamorfne kamenine, ki spominjajo na sestavo osrednjega dela Alp, na južnem in severovzhodnem delu je vidno nekdanje vulkansko delovanje. Območje je bogato z bakrom in kobaltom; največji rudnik je v Kilembiju, topli vreli pa opozarjajo, da so bile na delu mogočne sile. Poledenitev je obsežnejša kot na višjem Kibu zaradi padavin, ki so pogorju tudi dale ime: gora, kjer nastaja dež ali izdelovalec dežja.

Ime ni naključno, saj tod pade tudi do sedem